

Göteborg Studies in Sociology

Den kvinnliga klassresan

Ulla-Britt Wennerström

Göteborg Studies in Sociology No 19
Department of Sociology, Göteborg University

Abstract.

TITLE: The female experience of class mobility

In Swedish with summary in English

Author: Ulla-Britt Wennerström

Doctoral Dissertation at the Department of Sociology, Göteborg University.

ISBN: 91-974437-5-1

ISSN: 1650-4313

Göteborg 2003

This is a dissertation about women's experiences of their own upwardly class mobility. The study is based on qualitative life history interviews with fourteen women who have changed class, born in the range of the late 1920's to the mid 1960's and brought up in working class families and environments. The women have undergone higher education and professional careers, and currently belong to the middle or upper classes. For some of them, the class change took place in combination with marriage into a higher social class. The interviewees had educational, social, cultural, or caring professions. All of them had substantial work and life experience. They were mothers and were currently or had previously been responsible for raising their own children.

The purpose of this study was to investigate women's class mobility. This was carried out by studying the women's individual approaches, actions and strategies applied in their class mobility. The structural conditions and circumstances for the class mobility were also studied, and the class mobility was studied in terms of life long identity development.

The theoretical basis of the study stems from critical realism, the realistic, social ontology and identity concepts of Margaret Archer and the theoretical development of Pierre Bourdieu. This theoretical foundation has provided the study with an in-depth understanding of the female class journey by emphasising relationships between the individual and the social and historical conditions, and simultaneously via analytical differentiation between various influencing, emergent factors. This has enabled the scrutiny of internal, dynamic and morphogenetic relationships. The class journey is seen as a process of change that builds on the individual's interaction with surrounding structural class-, gender- and time-bound conditions that enable, motivate or limit behaviours. This

process of interaction and the inner dialogue constitute the breeding ground of the class journey, as well as of the social and personal identity.

In the study, structures of class and gender are made apparent through the interviewees' experiences. Societal development, structural transformations of educational systems have impacted on the female class mobility. Current social democratic political intentions and drives for equality, the expansion of the public sector and the welfare state have also had a major impact on the professional and educational opportunities of these women.

The change of class mobility gave rise to inner emotional developmental processes as well as external change of professional position. It was built on the women's reflexivity, intentionality and power of action. For the women, the class journey was a personal and searching development that has occurred in small and different steps.

The study reveals that the women have had a life-long experience of being an outsider, and not really belonging either in origin or in the newly acquired social position. On the one hand, it provided them with an analytical perspective, resulting in commitments and abilities that have found a professional or familial expression. At the same time, the class mobility brought feelings of insecurity and anger – as well as a constant wondering of the actual social belonging. The inner experience of the class mobility affected all situations, marital relations, child rearing, occupational choice as well as the contact with family and relatives.

Class mobility, which is a self-actualising process of development, builds on the personal drives of these women. From a long-term life perspective, the women have finally found professional positions in which their life experiences function as resources to them. As the years go by and through their reflexivity, the women have developed an understanding of the self and an acceptance of their destiny as class changers.

KEY WORDS: female class mobility, life history, critical realism, agency, inner dialogue, analytical dualism, social class, women's life.

Utdrag ur avhandlingen sid 114-118 Kapitel 3.2 Att förklara kvinnors sociala rörlighet:

En realistisk strand i Bourdieus sociologi

Bourdieu's sociologi kan ges olika tolkningar, vilket beror på tänkandets omfång och djup, och att därigenom olika vetenskapliga infallsvinklar och tillämpningsområden har hämtat inspiration därifrån. I denna studie är Bourdieus begrepp tolkade i anslutning till den kritiska realismen. Att grunderna i hans tänkande överensstämmer med den kritiska realismen har argumenterats för av flera forskare, och framförallt av honom själv (se 2000a, och citat nedan). Den kritiska realismens ontologiska grundsyn möjliggör en fördjupad förståelse i läsningen av Bourdieu. Från forskarhåll har även argumenterats för vidareutveckling av Bourdieus tänkande utifrån den kritiska realismens perspektiv (se Wainwright 2000; Potter 2000; Vandenberghe 1999; Sayer 1999). Den kritiska realismen och den analytiska dualismen (se ovan) kan tillföra något centralt, eller åtminstone bidra med att explicitgöra och berika det som redan är befintligt i Bourdieus teoriutveckling. Det finns inte utrymme till *fördjupat* studium av denna fråga här, men det förtjänar sin plats utifrån att avhandlingsstudiens teoretiska underbyggnad är kritisk realism *och* Bourdieu. Det är relevant att dels visa teoriernas överensstämmelse, och dels att realismens teoriutveckling kan ge en fördjupad förståelse av Bourdieus sociologi.

Förståelse av sociala villkor, och hur dessa präglar individen, är centralt i studiens betraktelse av den kvinnliga klassresan. Som framgick i Kapitel 3.1 och Archer, ses själva mötet och interaktionen mellan individ och omgivning, som avgörande för människans möjligheter. Bourdieu förklarar livssituationers präglning genom *habitusbegreppet* (som framgick ovan). Av honom betonas, liksom i den kritiska realismen, att individens plats i den sociala strukturen är villkorad på ett ofrånkomligt vis. De objektiva livschanserna internaliseras hos individen (se Fowler 1996: 10, samt Kapitel 8 och 9). Den *relationella* grunden överensstämmer med den kritiska realismen, och innebär för Bourdieu det sätt individen; "[...] links agency (practice) with structure (via capital and field) through the process of habitus" (Wainwright 2000: 10, se Bourdieu 1996: 101).

Bourdieu har explicitgjort sin vetenskapssyn i ordval av kritisk realism, på ett direkt sätt, och genom en distansering gentemot såväl absolutism som relativism, vilket framgår av citatet nedan. Vidare uttrycks implicit förekomsten av strukturell kausalitet, t.ex. sociala strukturers prägling av individerna eller hur dom inristar sig i den mänskliga kroppen, vilket förutsätter nödvändigtvis en uppfattning om de sociala strukturernas relativt autonoma kausala krafter (se föregående kapitel);

[...] it is the simple observation of a scientific world [...] that forces one to adhere to a critical and reflexive realism which rejects both epistemic absolutism and irrationalist relativism.

(Bourdieu 2000a: 111)

As Max Weber pointed out long ago, there is no greater threat to a worker's movement, or any other, than 'objectives rooted in the misrecognition of the real relationships'. And one may in any case doubt the reality of a resistance which ignores the resistance of 'reality'.

(Bourdieu 2000a: 111, 108).

Fowler menar att Bourdieus betoning av att, i sökandet efter förståelse, fånga de sociala villkorens bakomliggande mekanismer, innebär att metodologin måste leva upp till och motsvara denna strävan, och det är en tankegrund som överensstämmer med realismens, och som innebär att; "[...] the sociologists questions everything so as to eliminate from him or herself all traces of 'doxa'" (Fowler 1996: 11). Med Bourdieus ord innebär det i förståelse av klassmässiga villkor;

To account for the infinitive diversity of practices in a way that is both unitary and specific, one has to break with *linear thinking*, which only recognizes the simple ordinal structures of direct determination, and endeavour to reconstruct the networks of interrelated relationships which are present in each of the factors.

(Bourdieu 1996: 107)

Hur vi ska förstå de sociala villkoren, och dess föränderlighet, är omdebatterat, och det rör studieobjektens objektiva och subjektiva dimensioner. Som framgått ovan bygger studiens klassbegrepp på de materiella och strukturella förutsättningarnas avgörande betydelse, vilket är ett övergripande perspektiv, som dock förbinds med de intervjuades utsagor, och således den subjektivt upplevda

erfarenhetsnivån. Vilket är inspirerat av Bourdieus tänkande, som dels har en strukturell marxistisk¹ grund, och som genom habitusbegreppet har lyckats förklara hur de olika individuella och strukturella nivåerna är sammanlänkade (se Bourdieu 1990; se även Broady 1997). Förståelse av de sociala villkoren innefattar därför olika dimensioner av verkligheten, och dess komplexa samspel, och individuella förkroppsligade uttryck. Fowler (1996) analyserar Bourdieus förståelse av sociala villkor, och knyter tänkandet till realismen i sin artikel *An Introduction to Pierre Bourdieu's 'Understanding'*. I citatet nedan framhålls det sätt Bourdieu förbinder de objektiva och subjektiva dimensionerna i sin teoriutveckling och förståelse av verkligheten;

Bourdieu is a realist in terms of social theory, or, more precisely, his theory fits into the 'new realism' or 'transcendental realism' associated in Britain with the work of Roy Bhaskar (1979), Andrew Sayer (1990), Russell Keat and John Urry (1982). Bourdieu rarely uses the term 'realism' himself, but his approbatory use of the concepts 'materialist' and 'genuinely materialist' entails a realist theory, or, more precisely, a perspectively enriched realism [...]. In his *Outline of a Theory of Practice* (1977) and *The Logic of Practice* (1990), Bourdieu echoes realists by stating that the contrast between objectivist and subjectivist approaches is one of the most disabling elements of modern thinking. [...] In these ways, then, Bourdieu wants to re-establish a sociology based on the study of *objective* as well as *subjective* possibilities.

(Bridget Fowler 1996: 7-9)

Människans intentionalitet och reflexivitet ger henne handlingsförmåga, och det är identitetsutvecklingens fundamentala grund, liksom denna avhandlings direkta fokus i förståelsen av klassresan. Agentskapet (se Kapitel 3.1), som saknar ett starkt fäste i Bourdieus teoritänkande, men som är implicit i många av hans texter, till exempel att habitus producerar 'dispositioner' att handla på vissa sätt (jämför med Bhaskars kausala tendenser), vilket talar för att agenter kan handla annorlunda, dvs. att det *inte* finns hårda deterministiska drag i tänkandet. Vilket formuleras av Fowler (2000b: 9) i artikeln *Pierre Bourdieu and La Domination Masculine* där hon menar att det *finns* ett stort utrymme för människors *reflexivitet* hos Bourdieu;

¹ Se Castro (1992: 177-183) angående Bourdieus klassbegrepp, och dess förankring, dels i den materiella och marxistiska teorin, och att inspiration likväl hämtats från Webers statusbegrepp.

It is absolutely fundamental to note in this context that Bourdieu always insists that his theory of practice is not a theory of total determination. In the last analysis humans possess reflexivity. Reflexivity is precisely the conscious, rational use of power to resist the various forms of determination linked to the social colonisation of the unconscious.

(Fowler 2000b: 9)

Den kritiska realismen möjliggör en tydlighet och analytisk isärhållning av verklighetens olika strata. Strukturer villkorar och individuella handlingar kan ses utifrån ett nödvändigt egenintresse² (vilket måste finnas för att exempelvis genomföra en klassresa). Människor motiveras likväl av känslor som bygger på solidaritet och omsorg, och som är uttryck för personligt engagemang som genomförs av drivkrafter som går utöver egenintresset. Det finns handlingar som går utöver rationella handlingsätt, vilket har betydelse i såväl förändring, som i reproduktion, av sociala villkor. Av det följer att agentskapet i all sin mångfald, bör lyftas fram som en särskild analytisk och påverkande dimension. Det motiverar därför ett explicitgörande av Bourdieus teori, och det innebär att agentskapet lyfts fram, och det kan åskådliggöras med ett tillägg i den modell som framgick ovan, som är den kritiska realismens tydliggörande av formeln: fält (struktur) + kapital (resurs) + habitus (strukturerade dispositioner) + *mänskligt agentskap* (*intentionalitet, reflexivitet, handlingskraft*) = reproduktiva och transformativa praktiker.

Den *relationella grunden* i Bourdieus sociologi kan ses i jämförelse med Archers (1995; 2000) förklaring av den sociala identitetens utveckling. "Habitus utgör denna generativa och enhetsskapande princip som omvandlar de inneboende och relationella egenskaperna i en position till *en enhetlig livsstil*, det vill säga en *enhetlig uppsättning* av personer, tillgångar och praktiker (Bourdieu 1999: 19, min kursiv.). Det måste ses som habitusbegreppets främsta förtjänst, att förbinda de objektiva och subjektiva villkoren. Samtidigt åsyftar Bourdieu att visa de sociala villkorens distinktioner, och begreppet är därför också särskiljande. Archers analytiska distinktioner klargör förståelse av hur det går till när människor agerar

² Se Sayers artikel *Bourdieu, Smith and disinterested judgement* (1999) i diskussion av agentskapet utifrån kritisk realism.

och *genomför* sina förändringsprocesser.³ Att överträda sin klassposition, och därmed utveckla sitt habitus och den sociala identiteten, ses utgå från ett eget icke-reducerbart emergent stratum hos individen, som innebär en subjektiv reflexivitet, intentionalitet, och vilja att agera i den riktningen. De strukturella villkoren är trots allt avgörande för om sådana möjligheter överhuvudtaget uppkommer, vilket jag låter Bourdieu uttrycka på sitt speciella vis;

We can always say that individuals make choices, so long as we do not forget that they do not choose the principles of these choices
(Wainwright 2000: 10 med referens till Bourdieu in Wacquant 1989: 45).

Vandenberghe formulerar kontentan av den möjliga, och realistiska, vidareutveckling som kan ges habitus innehåll och funktion;

If Bourdieu wants to bring his sociological theory in line with his political intentions, he should open up his system, avoid deterministic descriptions of stable reproduction, and give voluntarism its due. This presupposes that the creativity of the habitus is openly recognized and that culture is not only seen as symbolically sublimated violence, not only as an instrument of domination, but *also as an instrument of liberation*. After all, a critical theory is not only a theory that uncovers the arbitrary nature of social necessity (domination), but also one that is able to reveal *the possibility of the improbable (emancipation)*.

(Vandenberghe 1999: 62, min kursiv.)

³ Bertaux och Thompson (1997a) utvecklar i förordet till *Pathways of Social Class* en kritik av Bourdieu för att inte tillräckligt givit förklaring av *hur* överföringar av olika slags kapital mellan generationer sker. Vad de avsåg var förståelse av den handlande människans bevekelsegrunder.

Utdrag ur avhandlingen sid 260-266 i kapitel 7 I kvinnliga klassresenärers spår:

Sammanfattning och slutsatser **– sociala och kulturella överföringar i den kvinnliga klassresans spår**

Kvinnorna har genom sin högre utbildning och professionella yrkesutövning genomgått klassresor. Det har möjliggjort deras personliga identitetsutveckling. Deras erfarenheter från olika klassmässiga villkor och verksamhetslust har medfört ett aktivt förhållningssätt i livet. Vetskapen om vad sociala olikheter och skilda mänskliga förutsättningar innebär har varit betydelsefull som drivkraft i deras samhällsengagemang och förbättrariver. Klassresan har medfört och handlingsmöjligheter och olika slag av överföringar till omgivningen. Det berör deras olika roller, som föräldrar, döttrar, i yrkesrollen och som samhällsmedborgare. Den känslomässiga utvecklingen har varit betydelsefull i föräldrarollen och vad de haft möjlighet att ge till barnen, i form av kulturellt kapital, och bättre materiell standard, än de själva haft i uppväxten. Även den äldre generationen har fått del av kvinnornas kunskaper, och de intervjuade framhåller glädjen över att kunna ge av sitt materiella kapital till sina föräldrar. Kvinnornas utbildning och eget kulturella kapital har haft stor betydelse för deras aktiva medverkan i politiska och samhälleliga sammanhang. De överföringar de givit bygger på en tilltro till sin förmåga att påverka, och att de känner sig delaktiga i samhället.

Klassresan är manifesterad i en förändrad social position, och den utgår från en inre, emotionell och subjektiv utvecklingsprocess. Genom att kvinnorna har trätt in i en yrkesroll har de enligt Archer utvecklats till en aktör där de haft möjlighet att utöva inflytande över samhälleliga och institutionella villkor, och i vilken utsträckning detta gjorts har berott på vilken position de innehaft. Aktören agerar utifrån personen, och det är kvinnornas identitetsutveckling som i en ömsesidig process berörts såväl av deras egna överväganden som de omgivande strukturella möjligheterna. Det är denna relation som fokuserats i detta kapitel genom deras agentskap och överföringar.

Mänskliga handlingar är en emergent del av sociala och tidsmässiga villkor och utveckling av dessa. Enligt Archer (1995) är det genom mänskliga handlingar som strukturella villkor antingen reproduceras eller förändras mellan generationer.

Reflexiv förmåga, intentionalitet och handlingskraft ger klassresenären drivkrafter att överskrida de strukturer hon föds in i, och den egna subjektiva motivationen är en nödvändig förutsättning för klassresans genomförande. Klassresan möjliggörs av strukturer på olika plan, och det är i mötet med och upplevelserna av dessa förutsättningar som klassresenären motiveras och får drivkrafter att agera så att de har lämnat sin ursprungsklass, och därmed förändrar hon sina livsvillkor i jämförelse med tidigare generationer. Det bygger på att de själva också förändras, och det är genom identiteten och den inre utvecklingsprocessen som omvandling av strukturella villkor är möjlig.

Kvinnorna har inte 'skaffat sig' en ny identitet som inneburit att de definitivt lämnat allt gammalt bakom sig. Det hade förmodligen varit enklare och gjort klassresan och livet bra mycket enklare. Det framgår av de intervjuades värderingar, tankar och känslor att ställningstaganden i deras liv bygger på förekomst av villkorande strukturella förutsättningar, och att dessa verkar över släktled på ett ofrånkomligt vis. Att bli bärare av klassmässiga hierarkier i den egna inre identiteten, och att förhålla sig till olika klassmässiga världar oupphörligen blir följderna av klassresan. Agerandet blir som en följd av livssituationen ledsagt av ständig ambivalens, och klassresan är åtföljd av stora krav, från omgivningen, och utifrån den egna personligheten. Den kvinnliga klassresenären måste ständigt förhålla sig till de omgivande olikartade och många gånger motsättningsfyllda sociala villkoren. Människan omfattar mycket i sina tankar, känslor och historia, och det är mer en tillfälligt 'vald' och nyvunnen plats och identitet. Ekerwald (2002: 30) menar att identiteten måste ses mot bakgrund av individens livsbanor och vad som föregått och villkorat hennes liv och självförståelse. Samtidigt tar hon fasta på den postmoderna tanken om identitetens ambivalenta struktur, och att den tillskrivna, vetenskapliga och objektiva identiteten där forskare gärna vill placera in i fack och tankespår, och framhåller istället att det också finns en personlig, mångbottnad och föränderlig grund för självuppfattningen.

Klassresan medför en ökad kapacitet och vilja att påverka och förändra även samhälleliga strukturer. I vilken utsträckning det är möjligt för de kvinnliga klassresenärerna beror på vilka yrkesmässiga, fackliga eller organisatoriska positioner de kommer att inta genom klassresan. Exempelvis har en klassresande minister eller landshövding möjlighet att påverka i egenskap av individuell aktör i samhället. Även om de flesta inte når sådana positioner skapar de socialt rörliga

effekter som kan ses som ringar som sprids på det omgivande vattnet. Utifrån Archer och den kritiska realismen handlar klassresan om en individuell förändring som har kausala emergenta effekter genom den individuella identitetsprocessen. Klassresan har givit nya lärdomar och erfarenheter som inneburit en utvecklingsprocess som berört identiteten och självförståelsen. Det har medfört att kvinnorna lärt känna sina engagemang och motiverats i sina handlingar inom olika livsområden. Agerandet och möjligheter till överföringar bygger på deras tidigare internaliserade erfarenheter i uppväxten, och nya kunskaper genom klassresan, och utifrån hur de lärt känna sig själva och sitt eget engagemang i sin identitetsutveckling. Klassresan har fört dem till nya livsfält och yrkespositioner som medfört att de haft möjlighet att verka för sitt engagemang i nya klassmässiga sammanhang. Klassresan har givit dem politiska uttrycksmöjligheter och kvinnornas intresse av att verka här upplever de själva härrör ur uppväxtvillkoren. Förändringsprocesserna bygger på kvinnornas reflexivitet och interaktionsprocesserna med de omgivande sociala villkoren. Det är den subjektiva elaboreringen av hur de uppfattat sina möjligheter som medfört klassresa, och det är den som givit dem nya uttrycksmöjligheter för att agera och till överföringar inom olika områden.

Att kvinnorna genomgått sina klassresor får därför betydande konsekvenser i olika livssammanhang, exempelvis när det gäller barn, föräldrar, yrkesroll och en samhällelig roll. Det präglar barnens uppväxtvillkor genom att kvinnornas utökade personliga kapital medfört att de kan ge barnen annorlunda förutsättningar än vad de själva upplevt i sin uppväxt. Kunskaperna är användbara och ger förmåga att ge barnen stöd i deras liv och studier. Kvinnornas erfarenheter från sina egna uppväxtvillkor gör att de ger barnen lärdomar av olikartade sociala villkor, och det har visats av studiens kvinnor att deras barn övertar mycket av arbetarklasskulturella värderingar, och att det sker reproduktion inom de förändrade villkorens ram. Den förståelse som barnen får genom dessa överföringar kommer troligtvis att inverka för barnens agerande och möjliga överföringar i sin tur i yrkesroller, som föräldrar och politiskt som framgått. Det kommer såväl att begränsa som motivera dem i sin tur i deras agerande. Kvinnornas överföringar till föräldrarna medför såväl deras glädje som att de får hjälp av såväl materiell, ekonomisk som praktisk slag i olika situationer. Att kvinnornas kunskaper förs över även till dem, får kausala effekter även för föräldrarna personligen, och kan medföra att de i sin tur kan överföra något i

andra relationer. Det gör sammantaget att människor i nära relationer påverkar varandra i ömsesidiga processer där såväl samspelet som personliga förutsättningar har betydelse. Den sociala rörligheten bygger på familjernas inverkan, och den klassresande i sin tur ger något tillbaka. Det vill säga att en individuell klassresa påverkar i olika livssammanhang, och det sker genom klassresenärers agerande, och de kausala interaktionsprocesser som följer i dess spår.

Klassresan består av många olikartade livsprojekt, och den företas i olika små steg där varje steg ger ny överblick och mognad. Det finns inte något slutgiltigt mål upphöjt över allting. De kvinnliga klassresenärernas livsprojekt grundläggs till stor del i socialisation genom de villkor som tidigare generationer upplevt och fört vidare. Den förändring som de genomför i sitt eget liv bygger på egen kraft och förmåga, men denna förändring sker inte hur som helst. Förändringen bygger på deras erfarenheter i de sociala och kulturella villkoren. Utifrån individens interaktion med strukturella förutsättningar och upplevelser i livssituationer skapas hennes olika livsprojekt;

[...] the term 'project' stands for any goal countenanced by a social agent, from the satisfaction of biologically grounded needs to the utopian reconstruction of society... To make no mention of agential projects pretends to explain outcomes in the absence of efficient causation. A non-reified account of structural and cultural conditioning thus *requires* an active agent in order to mediate the process.

(Archer, 1995: 198-199)

När det gäller distinktionen mellan sociala och kulturella strukturer menar Archer att de senare idémässiga strukturerna är mera långlivade och varaktiga över tid. Det framgår här av att kvinnorna värnade om att bevara värderingar, och även att föra dem vidare till nästa generation. Det kan förstås mot bakgrund av identiteten och det införlivande som sker av sociala, historiska och generationsmässiga villkor, och att det präglar självförståelsen och agerandet. Framförallt bygger det på kvinnornas känslomässiga upplevelser av utsatthet och social orättvisa i barndomen, och det har givit livslångt engagemang och präglat deras framtida projekt.

Kvinnornas livsprojekt och verksamhet i olika livsområden bygger sammanfattningsvis på att de är kvinnor, med arbetarklassursprung och att de har genomgått en klassresa. Andra faktorer inverkar såsom ålder, geografiskt ursprung, hälsofaktorer och familjemässiga som framgått i avhandlingen. Det

viktigaste livsprojektet för dem framstår de egna barnen, och de har personifierat sin föräldra- och kvinnoroll utifrån de möjligheter och kunskaper som klassresan givit dem. De har sammanvävt denna familjeroll med sin yrkesroll och de har balanserat dessa båda livsarenor på så sätt att de har berikat varandra. De har i sitt agerande haft nytta av båda och i bägge sammanhangen. I Kapitel 6 framgick att den roll de haft i äktenskapet samverkat i deras liv och självförståelse. Att de är kvinnor har inneburit att de har varit tvungna att bryta med traditionella könsroller i sina liv. Livsprojektet har tagit form utifrån deras identitetsutveckling och rört deras engagemang som är präglad av klass och kön. Intentionen med olika livsprojekt är att påverka eller förändra. I vilken utsträckning detta verkligen sker är beroende av strukturernas varaktighet, och om de delar sina livsprojekt med andra i kollektiv form. Människor föds in i bestämda positioner och agerar utifrån de möjligheter och villkor som finns där. Individer delar sin situation med andra i samma eller liknande villkor. Även i de situationer som kvinnorna inte agerat utifrån en aktörsroll och organisatorisk position har de utövat inflytande över de socio-kulturella strukturella villkoren (exempelvis i sina yrkesfält). Archer menar att mänskligt agerande på olika nivåer inverkar alltid på något, och det sker genom att helt enkelt befinna sig i livssituationer och i relationer med andra människor, och det är en form av påverkan innebär att: "[...] to lack a say in systematic organization and reorganization is not the same as have no effect on it, coordinated in action and unstated in aim" (Archer 1995: 259). Kvinnornas habitus och kulturella kapital som innefattar erfarenheter från olika klassmässiga erfarenheter har exempelvis haft stor betydelse för människor de mött i sitt professionella yrkesutövande.

Utifrån Bourdieus habitus och kapitalbegrepp visar studien att klassresenären i sin 'förbättringsiver' som en kvinna uttryckte mycket träffande utökar sina kunskaper inom olika områden. Klassresan medför en mera omfattande och förändrad personlig kapitalsammansättning för kvinnorna som ofrånkomligen kommer att påverka deras ekonomiska, kulturella, sociala och symboliska kapital och handlingsförmåga i olika fält. Klassresans utvecklingsprocess har inneburit att habitus och kvinnornas personliga dispositioner givits möjliga framträdelseformer och förverkligande i olika fält. Det har byggt på relationen mellan de personliga dispositionerna och fältens dynamik. Kvinnorna har erfarit såväl klass som könsstrukturer genom sina konkurrensupplevelser i yrkesfälten, och deras tillträde till yrkesfält har därför byggt på engagemang och kraft. Väl inne i fälten har det

därför ställts krav på anpassning till vad som krävts i olika livsarenor, och kvinnornas agerande har varit en balansakt mellan de inre övertygelserna i relation till yrkespositionen och sina olika livsfält. Kvinnorna har agerat utifrån sin utvecklingsprocess och utökade personliga resurser, och det har framgått av intervjuцитaten hur deras subjektiva överväganden skett i deras handlingar i relation till olika livsområden. Det har också framgått hur överföringsprocesser sker från den kvinnliga klassresenären i ett generationsperspektiv. Det har visats att dessa processer bygger på personligt engagemang och en subjektiv passionerad vilja i agerandet, och att den mänskliga reflexiva förmågan är avgörande för handlingar. Klassresenärens tillägnade kapital visar sig därigenom i studien också komma andra till del i familjen, yrkesliv och samhälle. Den sociala rörligheten är en emergent nivå i sig som får effekter genom de människor som genomför klassresorna.

Kvinnornas habitus består av såväl arbetarklasserfarenheter som medelklass-tillhörighet, och det innebär tillgångar och en form av personligt kapital som påverkat agerandet. Studien och som framgått av detta kapitel har visat att enligt Bourdieus formel i Kapitel 3.2: fält (struktur) + kapital (resurser) + habitus (strukturerande dispositioner) + mänskligt agentskap (bestående av intentioner, reflexivitet och handlingskraft) har medfört = de kvinnliga klassresenärernas reproduktiva och transformativa praktiker i agerandet. Det är genom Archers identitetsbegrepp som det varit möjligt att lyfta fram betydelsen av kvinnornas agerande, och att visa att det är en emergent kausal och betydelsefull dimension av de sociala villkorens förändring eller stagnation. Archers utveckling av den mänskliga och reflexiva interaktionsprocessens betydelse bidrar till fördjupad förståelse av Bourdieus förklaring av hur de sociala villkorens strukturerade och strukturerande inverkan sker. Det är människan som förändrar eller bevarar strukturer genom sitt agerande. Strukturer kan både motivera och begränsa och hindra henne. Genom kvinnorna i denna studie och i detta kapitel har dessa inre överväganden för deras agerande varit möjliga att ta del av i relation till deras nära och allra mest betydelsefulla livsområden. Det har visat att deras handlingar bygger på deras ställningstagande i relation till tidigare erfarenheter, de nuvarande villkoren och vad de planerar och tänker sig i framtiden, vilket har elaborerats i den inre dialogen. Agerandet är underbyggt av deras personliga habitus av klassmässiga olikartade erfarenheter. Det framgår såväl att dessa förutsättningar givit dem förmågor att ge och överföra i olika livsarenor. Studien visar hur svåra

dessas livsprocesser är och vad som krävs av människan i hennes agerande. Det visar likväl att människors agerande i det moderna föränderliga samhället också är ambivalent till sin karaktär, och som därför kan ses kräva ständig och oupphörlig reflexivitet av såväl de inre som de yttre omgivande villkoren. Det är samtidigt genom reflexiva förhållningssätt från de intervjuades mödrar som kvinnornas klassresor motiverats. Utsatthet och fattigdom kräver och har i alla tider krävt oerhörd aktivitet och ständig reflexiv uppmärksamhet. Kvinnornas handlingskapacitet har förändrats i jämförelse med de möjligheter som var givna deras mödrar. De sociala villkorens reproduktion eller transformation har byggt på interaktionen med olika fält och livsvillkor, och det är genom mänskliga handlingar som varje generation ger sitt bidrag till historien och till de sociala villkoren. Av denna studie framgår att tidsmässiga och könsmässiga skillnader inverkar i människors handlingsförmågor, och för vilka överföringar de är kapabla att ge till sin omgivning. Agentskapet kan ses inrymt och implicit i habitusbegreppet, och de har lyfts fram och explicitgjorts genom denna studie. Livsvillkor är strukturerade av klass, kön, levnadstid, och dessa förutsättningar har varit strukturerande för kvinnornas agerande. Det har skett genom deras självförståelse och inre överväganden som resulterat i deras drivkrafter och handlingar. Genom agerandet har de gestaltat drömmar om det bättre liv som mödrarna överförde och önskade en gång i sina egna livsprojekt.

Det har framgått av kvinnorna i denna studie att kvinnornas agerande har effekter som rör deras relationer med andra människor och i yrkes och samhälleliga sammanhang. Om social rörlighet verkligen inverkar på samhälleliga strukturella villkor går utöver vad jag har möjlighet att visa här. Det bör ha påverkat kulturella värderingar och normer, som i sin tur påverkar ifrågasättandet av de egna livsvillkoren och föreställningarna om ett bättre liv. Det har framgått att kvinnornas agerande, mötet med strukturella villkor genom interaktionsprocessen och identiteten i sin tur har emergenta kausala effekter på omgivningen, och det är innebörden i Archers morfogenetiska förändringsprocess.

Identitetsutvecklingen kommer att ges ytterligare fördjupad belysning i nästkommande och avslutande empiriska Kapitel 8

